

SRBIJA I RUMUNIJA

Bilateralni odnosi i otvorena pitanja između Srbije i Rumunije u kontekstu procesa evrointegracija Srbije

Centar za primenjene evropske studije-CPES

Beograd, 2017

Bilateralni odnosi i otvorena pitanja između Rumunije i Srbije u kontekstu procesa evrointegracija Srbije

Bilateralni odnosi Rumunije i Srbije su tradicionalno dobri zbog geografske blizine, istorijskih razloga i zajedničkih kulturnih karakteristika. Istorijske veze su se naročito razvijale od 19. veka kada su obe zemlje stekle nezavisnost od Osmanskog carstva, posebno kroz bračne veze dve vladarske kuće u 20. veku, te kroz zajedničko stvaranje tzv. Male antante sa Čehoslovačkom u međuratnom periodu. Kulturni afinitet između dve nacije povezan je sa zajedničkim nasleđem potčinjenosti Osmanskom carstvu i pravoslavljem kao dominantnom verom. U skorije vreme, tokom jugoslovenskih ratova devedesetih godina dvadesetog veka, Rumunija je pokušavala da ubedi zapadne zemlje da ublaže sankcije prema Srbiji kako bi smanjila sopstvene ekonomske gubitke ali i zbog humanitarnih razloga i, što je posebno važno, još odbija da prizna nezavisnost Kosova.¹ Poznata izreka u rumunskom narodu kaže da Rumunija ima dva prava prijatelja – Srbiju i Crno More, što ima potvrdu i u anketama koje pokazuju jasno pozitivan stav Rumuna prema Srbiji, za razliku od odnosa prema severnom susedu – Mađarskoj.²

Rumunija je smeštena na periferiji EU zbog čega ona snažno podržava dalje proširenje EU, jer bi time ojačala sopstvenu bezbednost. Međutim, region Zapadnog Balkana nije bio glavni prioritet rumunske spoljne politike. Iako je Srbija zemlja sa najvećom populacijom u regionu i neposredni sused, kontakti na visokom nivou između dve zemlje u poslednje vreme bili su retki. Nakon što je predsednik vlade Čiološ preuzeo tu funkciju u septembru 2015, organizovan je samo jedan susret na nivou predsednika vlade, i to posetom predsednika vlade Vučića Temišvaru u novembru 2016.³ Ni sa ekonomskog stanovišta ovaj region nije posebno važan za Rumuniju, što se vidi po tome da je Srbija, iako najveći trgovinski partner od zemalja Zapadnog Balkana, tek na 17. mestu izvoznih tržišta za Rumuniju i na 19. mestu kao uvozno tržište.⁴ Rumunske investicije u Srbiju su takođe zanemarljive, sa svega 38,1 milion evra u 2012. Za Rumuniju je pozitivno to što ima trgovinski suficit sa zemljama Zapadnog Balkana i dinamičan rast obima razmene sa Srbijom (koji je, doduše, počeo sa niskog nivoa)

¹ *Srpsko-rumunski odnosi i status vlaške nacionalne manjine u Srbiji – studija praktične politike*, ISAC fond, Beograd, 2015, str. 20.

² 54,2% ispitanih ima pozitivan a 32,7% ima negativan stav o Srbiji. Slični su i stavovi prema Bugarskoj, 54,1% ima pozitivan stav a 35,2% negativan. *Barometroul INSCOP-Adevărul despre România*, number 17, February 2015, dostupno na: <http://www.inscop.ro/wpcontent/uploads/2015/02/INSCOP-02.2014-Simpatie-tari-si-situatia-din-Ucraina.pdf>.

³ Dva premijera su se takođe sreli na marginama zasedanja Generalne skupštine UN - „Vucic meets with Ciolos”, Tanjug, 20 September 2016, http://www.tanjug.rs/full-view_en.aspx?izb=271341. Dva predsednika su se sastala u julu 2015. u Beogradu: „Serbian president receives Romanian counterpart”, B92, 16 July 2015, http://www.b92.net/eng/news/politics.php?yyyy=2015&mm=07&dd=16&nav_id=94791.

⁴ Paul Ivan, „Romania”, *EU member states and enlargement towards the Balkans*, Issue Paper, No. 79, European Policy Centre, July 2015, 161.

do 1,13 milijardi evra u 2015. Stoga postoji izvestan potencijal za rumunske kompanije da prošire svoje tržišno prisustvo na Zapadnom Balkanu, prvenstveno u Srbiji.⁵

Godine 2015, na ličnu inicijativu tadašnjeg rumunskog premijera Viktora Ponte, formirana je tzv. Krajovska grupa uz učešće Rumunije, Bugarske i Srbije, a inspirisana je Višegradskom četvorkom u kojoj su Mađarska, Poljska, Češka i Slovačka. Pored želje za pojačanom saradnjom u sektorima kao što su ekonomija, energetika, transport, regionalna saradnja, turizam, unutrašnji poslovi, pravosuđe, telekomunikacije, socijalne politike, poljoprivreda i Dunavska strategija EU, ona je bila zamišljena i kao forum za koordinaciju državnih politika na EU i regionalnom nivou.⁶ Iako je to relativno mlada inicijativa, ona je već dovela do opipljivih rezultata. U oktobru 2016. Srbija i Rumunija su se dogovorile da grade auto-put Beograd–Temišvar. Tokom susreta dva premijera u novembru 2016, srpska strana je izrazila spremnost da gradi put dugačak 91 kilometar sa svoje strane granice, dok rumunska strana još uvek nije bila sigurna da li da gradi auto-put. Takođe, postoji plan o izgradnji gasnog interkonektora između Arada i Mokrina, što bi moglo da smanji srpsku zavisnost od ruskog gasa iako bi to važilo samo nakon što se izgrade slični interkonektori prema Mađarskoj i Bugarskoj. Trenutno se gradi konektor električne energije od 400kW između Resice i Pančeva, kao projekat povezivanja u energetskom sektoru.⁷ U tom sektoru treba još pomenuti i hidroenergetski sistem Đerdap/Gvozdena vrata koji je izgrađen 1960-ih na mestu granice između Rumunije i tadašnje Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. To je najveća brana u Evropi, koja snabdeva električnom energijom obe zemlje. U domenu razvoja zajedničke infrastrukture važno je napomenuti i to da su u novembru 2015. otvorena tri nova granična prelaza između Srbije i Rumunije.⁸

Od ulaska u EU 2007. Rumunija je fokusirala svoju spoljnu politiku na region Crnog mora, Moldaviju i Transnistriju (Pridnjestrovlje). Istovremeno, Rumunija aktivno učestvuje u balkanskim regionalnim forumima kao što su Regionalni savet za saradnju (RCC), Proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi (SEECP), Centralnoevropska inicijativa (CEI) i Inicijativa za saradnju Jugoistočne Evrope (SECI), a doprinela je napretku u vladavini prava i mirovnim misijama u Bosni i Hercegovini, Albaniji, Makedoniji i Kosovu.

Rumunija je jedna od pet članica EU koje nisu priznale nezavisnost Kosova, što se prirodno veoma ceni u Srbiji. Rumunija se pozvala na principe međunarodnog prava u opravdanju svog stava o nepriznavanju, istakavši opasnost od presedana koji bi mogli da iskoriste drugi secesionistički pokreti. Povrh toga, treba primetiti da je deklaracija rumunskog parlamenta kojom je odbijeno priznanje jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova takođe uključila i negiranje kolektivnih prava nacionalnih manjina, čime je pojačala široko rasprostranjeni stav da je nepriznavanje kosovske nezavisnosti takođe

⁵ Rumunski izvoz u Srbiju je porastao sa 200 miliona dolara u 2005. na 854 miliona dolara u 2013. Izvor: Privredna komora Srbije, citirano prema *Srpsko-rumunski odnosi i status vlaške nacionalne manjine u Srbiji – studija praktične politike*, ISAC fond, Beograd, 2015, str. 22.

⁶ „Press release on the joint session of the Government of Romania and Government of Bulgaria, and the trilateral meeting of Prime Ministers of Romania, Bulgaria and Serbia.” Vlada Rumunije, 23. april 2015, <http://gov.ro/en/news/press-release-on-the-joint-session-of-the-government-of-romania-and-government-of-bulgaria-and-the-trilateral-meeting-of-prime-ministers-of-romania-bulgaria-and-serbia>.

⁷ „Dalekovod od Pančeva do Rumunije”, *O13 info*, 22. mart 2016, <http://013info.rs/vesti/ekonomija/dalekovod-od-panceva-do-rumunije>

⁸ „Prime Minister Victor Ponta and the Serbian Prime Minister Alexander Vucic attended the opening of the crossing border checkpoint in Lunga, Timis County”, Vlada Rumunije, 8. novembar 2015, <http://gov.ro/en/news/prime-minister-victor-ponta-and-the-serbian-prime-minister-alexander-vucic-attended-the-opening-of-the-crossing-border-checkpoint-in-lunga-timis-county>.

motivisano strahom da bi mađarska manjina u Rumuniji mogla da traži lokalnu autonomiju.⁹ Uprkos tome, Rumunija je postupala praktično, u smislu da je sarađivala u EU politikama vezanim za Kosovo. Pored pomenutog doprinosa EU misijama, ona je otvorila kancelariju za vezu u Prištini, bila je domaćin nekoliko sastanaka regionalnih inicijativa gde su bili i predstavnici Kosova, te je podržala proces vizne liberalizacije prema Kosovu. Rumunsko učešće u misiji EULEX-a se završilo 2012. godine iz protesta prema stalnom odlaganju prijema Rumunije u šengensku zonu.¹⁰ Iako je premijer Ponta nekoliko puta najavljivao da bi Rumunija mogla promeniti svoj stav prema kosovskoj nezavisnosti, to treba posmatrati pre svega kao deo unutrašnje politike a ne kao naznaku promene spoljne politike. Činjenica da je tadašnji predsednik Basesku bio vrlo jasan u svom odbijanju ideje o priznavanju nezavisnosti Kosova mogla je motivisati premijera Pontu da zauzme suprotan stav, budući da su njih dvojica imali konfliktan odnos, i da pokuša da ojača svoju poziciju unutar EU. Imajući u vidu rusku aneksiju Krima i događaje na istoku Ukrajine, Rumunija će biti još manje spremna da promeni svoju poziciju. Štaviše, za to bi bio potreban jak nacionalni konsenzus jer bi pored premijera takvu odluku morali da podrže i predsednik i parlament.¹¹

Dok je po pitanju Kosova Rumunija podržala poziciju Srbije, po pitanju odnosa sa Rusijom postoji više neslaganja. Na osnovu Poglavlja 31 pregovaračkog procesa sa EU, kandidati treba da usklade svoju spoljnu politiku sa spoljnom politikom EU, što je u slučaju Srbije izazvalo kritike jer se Srbija nije pridružila sankcijama EU prema Rusiji. Rumunija ima vrlo čvrst stav prema tim sankcijama i zato ona redovno na bilateralnom planu izražava svoje negodovanje zbog takvog odnosa Srbije. Imajući u vidu negativan stav Rumunije prema ruskoj agresivnoj i ekspanzionističkoj spoljnoj politici, ona je zabrinuta zbog jakog ruskog političkog i ekonomskog uticaja u Srbiji.¹² U isto vreme, Rumunija podržava jačanje veza Srbije sa NATO-om.

U bilateralnim razgovorima Rumunija je kritikovala Srbiju na polju vladavine prava i ljudskih prava, pre svega u vezi sa medijskim slobodama i slobodom okupljanja, ali ove kritike ne predstavljaju opasnost za proces evrointegracija Srbije u smislu da mogu postati razlog eventualne rumunske blokade tog procesa.¹³ Iako je Rumunija zemlja koja podržava proces priključenja, ona se protivi postojanju prečica za kandidate u smislu trgovine određenim obavezama iz pregovora u zamenu za usluge na drugim poljima. U rumunskom Ministarstvu spoljnih poslova se u poslednje vreme percipira da je Srbija iskoristila migrantsku krizu kako bi pritisla Brisel da ubrza proces pregovora. Rumunski je stav da ispunjavanje kriterijuma pre svega koristi zemlji kandidatu i može dalje ohrabriti usvajanje standarda EU, imajući u vidu i iskustvo sopstvenog procesa integracija. Ipak, to sve ne znači da će Rumunija insistirati na čvrstom uslovljavanju zemalja kandidata: na primer, u slučaju Crne Gore ona je tražila izmenu pregovaračkih uslova iz domena energetske povelje jer su zahtevani standardi bili stroži od postojećih normi unutar EU.¹⁴

⁹ „Declarațienr 1 din 18 februarie 2008 a Parlamentului României privind proclamarea a unilaterală a independenței i provinciei Kosovo“, <http://www.monitoruljuridic.ro/act/declaratie-nr-1-din-18-februarie-2008-parlamentului-romaniei-privind-proclamarea-unilaterală-a-independentei-provinciei-kosovo-emitent-parlamentulpublicat-n-89703.html>.

¹⁰ Paul Ivan, n. d, str. 161.

¹¹ Prema izvorima bliskim Ministarstvu spoljnih poslova Rumunije, iz razgovora s autorom, Bukurešt, 24. oktobar 2016.

¹² Paul Ivan, n. d, str. 156, i prema izvorima bliskim Ministarstvu spoljnih poslova Rumunije. Intervju s autorom, Bukurešt, 24. oktobar 2016.

¹³ Prema izvorima bliskim Ministarstvu spoljnih poslova Rumunije, iz razgovora s autorom, Bukurešt, 24. oktobar 2016.

¹⁴ Paul Ivan, n. d, str. 155

Pitanje Vlaha/Rumuna u Istočnoj Srbiji

Glavna sporna tačka između dve zemlje jeste pitanje vlaške manjine u Istočnoj Srbiji. Poput Mađarske, Rumunija je pretila da će staviti veto na proces integracija Srbije u 2011. godini, iz istih razloga kao Mađarska, zbog pitanja nacionalnih manjina. Rumunija je uslovila svoju saglasnost time da Srbija mora potpisati Protokol sa drugog sastanka Mešovite međudržavne komisije za nacionalne manjine iz maja 2011. u kom su sadržane teme vezane za Rumune/Vlahe u Istočnoj Srbiji. U februaru 2012. na sastanku Saveta za opšte poslove EU Rumunija je blokirala dogovor kojim se Srbiji daje status kandidata na rok od nekoliko sati, a bila je i poslednja koja je ratifikovala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Srbijom, opet zbog nerešenog pitanja rumunske manjine u Srbiji.¹⁵

Mešovita međudržavna komisija za nacionalne manjine stvorena je sporazumom između SRJ i Rumunije 2002. godine kako bi se saradivalo na zaštiti prava nacionalnih manjina. Prema ovom sporazumu, ona bi trebalo da se sastaje svake godine ali se nije sastajala od 2011. Kao pozitivni pomak možemo uzeti otvaranje rumunskog konzulata u Zaječaru, što je Rumunija tražila od ranih 2000-ih. Iako rumunski zvaničnici ponavljaju da Rumunija podržava proces evrointegracija Srbije, pitanje vlaške manjine je još uvek otvoreno, što bi potencijalno moglo da ugrozi taj proces.

Protokol potpisan u martu 2012. sadrži „specifične obaveze u zaštiti prava osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama, od skupštinske zastupljenosti do dozvola za građenje crkava ili korišćenje prava na obrazovanje na maternjem jeziku”, uz preporuke da se obezbedi upotreba rumunskog jezika u Timočkoj Krajini i omogući veća dostupnost medija i crkvene službe na rumunskom jeziku. Ove preuzete obaveze sa preporukama Rumunija je predstavila kao deo manjinskih pitanja iz domena kopenhaskih kriterijuma u svetlu procesa evrointegracija Srbije, i tako su postale deo samog procesa pregovora.¹⁶

Iako protokol govori o Rumunima u Timočkoj Krajini, članovi te zajednice se uglavnom izjašnjavaju kao Vlasi a ne Rumuni. Prema popisu iz 2011, u Istočnoj Srbiji živi 35.330 Vlaha i 29.332 Rumuna, i to uglavnom u Vojvodini. Nešto precizniji broj Vlaha se može izračunati ako se uzme u obzir da se 43.095 ljudi izjasnilo da govori vlaškim jezikom kao maternjim i da su se mnogi od njih izjasnili kao Srbi. Iako Bukurešt ne priznaje vlaški identitet kao nešto posebno u odnosu na rumunski (i stoga se u Protokolu govori o rumunskoj manjini u Istočnoj Srbiji a ne o vlaškoj), sami Vlasi su podeljeni prema svom odnosu sa rumunskim etničkim identitetom.¹⁷

Zakon o nacionalnim manjinama i Zakon o savetima nacionalnih manjina čine osnovu pravnog položaja zaštite nacionalnih manjina. Srbija je etnički raznolika zemlja, gde manjine čine oko 20% stanovništva.¹⁸ Prema popisu iz 2011, Srbi čine 83% stanovništva (ne računajući Kosovo), a od manjina Mađari čine 3,5%, Romi 2,1%, Bošnjaci 2%, Hrvati 0,8%, Crnogorci 0,5%, Albanci 0,5%, Vlasi 0,5% i Rumuni 0,4%. Vojvodina je etnički raznovrsnija od ostatka zemlje i tamo Srbi čine većinu od 66%.

Osnove za zakone o nacionalnim manjinama su unete u Ustav iz 2006. godine. Zakon o nacionalnim manjinama iz 2002. predstavlja solidnu osnovu za pravnu zaštitu manjina i daje

¹⁵ Isto, str. 159.

¹⁶ „Protocol on National Minorities signed with Serbia“, Ministarstvo spoljnih poslova Rumunije, 2. mart 2012, <https://www.mae.ro/en/node/12376>.

¹⁷ *Srpsko-rumunski odnosi i status vlaške nacionalne manjine u Srbiji – studija praktične politike*, ISAC fond, Beograd, 2015, str. 44.

¹⁸ Minority Rights Group International, ‘Serbia’, <http://minorityrights.org/country/serbia/>

manjinama *de facto* kulturnu autonomiju kroz mogućnost osnivanja saveta nacionalnih manjina preko kojih mogu „izabrati nacionalne savete radi ostvarivanja prava na samoupravu u oblasti upotrebe jezika i pisma, obrazovanja, informisanja i kulture”.¹⁹ Isti zakon je omogućio stvaranje nacionalnih saveta, osnovnih tela manjinske samouprave, mada je zakon koji to pitanje pobliže reguliše usvojen tek 2009. Saveti nacionalnih manjina po tom zakonu su formirani kroz izbore 2010.

Vlasi i Rumuni su zakonski priznate manjine kao dve različite zajednice, i obe su uspostavile svoje nacionalne savete preko kojih mogu da ostvaruju svoja manjinska prava. Prema zakonskom okviru, manjine imaju značajna prava u Srbiji, uključujući pravo na očuvanje svog jezika, kulture i nacionalnog identiteta; pravo na obrazovanje, do nivoa srednje škole, na svom maternjem jeziku; pravo na korišćenje sopstvenih nacionalnih simbola; pravo na medije na svom jeziku; pravo na adekvatnu zastupljenost u javnom sektoru. Problemi uglavnom nastaju u primeni i često data prava ostaju neostvarena.²⁰ Kako je Savetodavni komitet Okvirne konvencije o nacionalnim manjinama istakao, zaštita manjina u smislu podrške kulturi i upotrebi maternjeg jezika na većem je nivou u Vojvodini nego u drugim delovima Srbije. To se takođe odnosi na Timočku Krajinu, gde je nivo ostvarivanja manjinskih prava u praksi znatno manji nego u Vojvodini.²¹

Tako je problem vlaške manjine u Srbiji do izvesne mere problem slabosti čitavog sistema zaštite manjinskih prava u praksi van Vojvodine. Skorašnje mere iz paketa reformi medija 2014. godine, poput privatizacije medija i uklanjanja taksu na TV medije, mogu ugroziti manjinske medije koji ne mogu preživeti bez podrške države. Ovo je problem za vlaške ali i za druge manjinske medije u Srbiji. Nedovoljna zastupljenost manjina u javnoj upravi takođe je problem koji na različite načine pogađa sve manjine.²² Rešavanje tih problema je deo akcionog plana Srbije za Poglavlje 23 i prelazna merila, u sklopu pregovaračkog procesa sa EU.²³

Izveštaji o napretku i rezolucije Evropskog parlamenta redovno ističu ove nedostatke i usmeravaju pažnju na potrebu „konzistentne primene zakona u celoj Srbiji, posebno u oblastima obrazovanja, upotrebe jezika i pristupa medijima i verskoj službi na manjinskim jezicima, i poboljšanja zastupljenosti nacionalnih manjina u telima javne uprave”.²⁴ I Evropska komisija i Evropski parlament posvećuju značajnu pažnju funkcionisanju manjinskih saveta, i to izborima za savete, praktičnoj primeni nadležnosti koje im je zakon dao, i problemima pojedinih saveta poput bošnjačkog i albanskog. No, Evropska komisija nije kritikovala Srbiju zbog pitanja Vlaha/Rumuna u Istočnoj Srbiji u svojim izveštajima od rumunske intervencije 2011,²⁵ samo je Parlament u svojim rezolucijama pozvao Srbiju

¹⁹ Pogledati čl. 19 Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, Službeni glasnik SRJ, Br 11/2002.

Funkcionisanje saveta nacionalnih manjina je regulisano Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina, Službenik glasnik Republike Srbije, 72/2009.

²⁰ Beata Huszka, „Decentralisation of Serbia: The Minority Dimension“, CEPS Policy Brief 137, 2007, <http://aei.pitt.edu/7530/1/no137.pdf>

²¹ *Third Opinion on Serbia*, Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Council of Europe, Strasbourg, 23 June 2014, paras 6, 8, 9, 44.

²² Isto.

²³ Srbija je morala da pripremi dva akciona plana za Poglavlje 23, jedan posebno posvećen manjinskim pravima.

²⁴ *Serbia 2014 Progress Report*, European Commission, Brussels, 8.10.2014SWD(2014) 302 final 49, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20140108-serbia-progress-report_en.pdf.

²⁵ Pre 2011. Komisija je bila kritičnija prema pitanju položaja Vlaha u Srbiji, pa je u izveštaju 2009. navedeno da je nejasan status Vlaha i Bunjevaca u odnosu na preporuke Saveta Evrope iz 2009. European Commission, *Serbia 2009 Progress Report*, Brussels, 14.10.2009, SEC(2009) 1339, p. 16, http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/sr_rapport_2009_en.pdf. Pored toga, izveštaj iz 2013. navodi da su „preduzete mere za implementaciju emitovanja TV programa i za početak školskih časova

da primeni Protokol o nacionalnim manjinama koji su potpisale srpska i rumunska vlada 1. marta 2012.²⁶

Rumuni u Vojvodini uživaju kulturnu autonomiju, ali Vlasi u Timočkoj Krajini u praksi manje ostvaruju manjinska prava u smislu pristupa obrazovanju, medija, učestvovanja u javnoj upravi i crkvenoj službi na maternjem jeziku. Srbija je 2008. kritikovana zbog ovih nedostataka u rezoluciji Saveta Evrope.²⁷ Nadovezujući se na ovu rezoluciju, Evropska komisija je u svojim izveštajima o napretku Srbije za 2009. i 2010. istakla da u slučaju bošnjačke, bugarske, bunjevačke i vlaške manjine „informisanje i obrazovanje na manjinskim jezicima treba da bude poboljšano a relevantni pravni okvir razjašnjen”.²⁸ Nasuprot tome, kako smo već rekli, Evropska komisija u svojim godišnjim izveštajima od 2011. nije kritikovala Srbiju po pitanju Rumuna i Vlaha u Istočnoj Srbiji, što indikuje da Rumunija nije bila uspešna u svojim naporima da to pitanje stavi na sto pred EU na način na koji su u izveštajima pomenuta pitanja albanske, bošnjačke i romske manjine. Ti izveštaji su ipak bili kritični prema kršenju verskih sloboda kao rezultatu postojećih pravila o registrovanju crkava i toga što „dostupnost crkvene službe na maternjem jeziku nije potpuno garantovana u praksi”.²⁹ Ne pominjući nijednu zajednicu posebno, ova opaska se jasno odnosi na problem Rumunske pravoslavne crkve (između ostalih), jer se ona nije mogla registrovati u Srbiji zbog protivljenja Srpske pravoslavne crkve. Delom kao rezultat toga, pravoslavna služba se ne može vršiti na rumunskom jeziku u Istočnoj Srbiji. Generalno, problemi vlaške zajednice koja je došla u fokus Rumunije nakon 2011. mogu se podeliti na dva dela: (1) stvaranje uslova za dostupnost obrazovanja na manjinskom jeziku i ostvarivanje prava na informisanje na manjinskom jeziku, i (2) garantovanje uslova za ostvarivanje manjinskih prava iz domena slobode veroispovesti.³⁰ Prva grupa pitanja se tiče prakse manjinskih prava u praksi manjinskih saveta, a druga se može podvesti pod slobodu veroispovesti.

Garantovanje manjinskih prava kako bi se zadovoljila Rumunija je problematično ne samo zato što Rumunija ne priznaje Vlahe kao identitet drugačiji od rumunskog, nego zato što Rumunija ne prihvata ni to da se vlaški jezik može standardizovati kao poseban jezik. Istovremeno, Rumunija prihvata da neke grupe mogu koristiti i druge etnonime osim „rumunski”, ali one se i dalje smatraju delom „zajedničke rumunske jezičke i kulturne porodice” koja uključuje i Vlahe i koja je tako navedena u Zakonu o podršci Rumunima u inostranstvu. Po tom zakonu, Rumunija pruža podršku tim manjinskim grupama u zaštiti i negovanju nacionalnog identiteta i kulture.³¹ Budući da zaštitnički nastup prema vlaškoj manjini ima konsenzualnu nacionalnu podršku širom političkog spektra u Rumuniji, to pitanje neće nestati sa političke scene time što će promeniti vlast.³² Rumunski ministar spoljnih poslova Bogdan Auresku je 2014. izrazio nezadovoljstvo zbog odsustva napretka u pitanju primene manjinskih prava Rumuna u Istočnoj Srbiji, i zbog neispunjavanja obaveza iz protokola iz 2012. od strane Srbije.

na rumunskom u Istočnoj Srbiji” - European Commission, ‘Commission Staff Working Document, Serbia 2013 Progress Report’ SWD(2013) 412 final (Brussels, 16.10.2013) 4,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/sr_rapport_2013.pdf

²⁶ *European Parliament resolution of 18 April 2013 on the 2012 Progress Report on Serbia*, European Parliament, (2012/2868(RSP)).

²⁷ Rezolucija 1632 Parlamentarne skupštine Saveta Evrope, 2008, prema Paul Ivan, n. d, str. 159.

²⁸ *Serbia 2010 Progress Report*, European Commission, Brussels, 9 November 2010, SEC(2010) 1330, p. 16, available at: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/sr_rapport_2010_en.pdf

²⁹ *EU Enlargement Strategy 2015*, European Commission, COM(2015) 611 final, 47,

http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_strategy_paper_en.pdf

³⁰ *Srpsko-rumunski odnosi i status vlaške nacionalne manjine u Srbiji – studija praktične politike*, ISAC fond, Beograd, 2015, str. 44.

³¹ Isto, str. 30.

³² Isto, str. 36.

Od tada je Rumunija pokušavala da organizuje novu sednicu Mešovite komisije o nacionalnim manjinama, ali neuspešno. Cilj Rumunije je da se uklone razlike između Rumuna i Vlaha u pravnom smislu, smatrajući vlaški identitet veštačkim. Jasan argument Srbije protiv ovakvih težnji je da se većina zajednice u Istočnoj Srbiji slobodnom voljom odlučila da se izjasni kao vlaška a ne kao rumunska manjina, što mora biti poštovano. Ako pogledamo neke izjave rumunskih zvaničnika, Rumunija veruje da su Vlasi to uradili pod nekom vrstom uticaja vlasti.³³ Ako i ima istine u tim tvrdnjama, to bi podrazumevalo državnu intervenciju u istorijskom smislu jer su popisi još sredinom 19. veka navodili Vlahe kao posebnu etničku grupu, a i u SFRJ je svaki popis tretirao Vlahe kao posebnu etničku grupu.³⁴

Pravi problemi su ipak novijeg datuma i tiču se problema sa nacionalnim savetom Vlaha. Prvi nacionalni savet Vlaha formiran 2006. smatrao je da je jezik Vlaha rumunski i stoga je otpočeo proces obrazovanja Vlaha u Istočnoj Srbiji na rumunskom jeziku, ali je drugi savet iz 2010. poništio ovu odluku i proglasio vlaški jezik kao jezik vlaške nacionalne manjine i pokrenuo proces usvajanja standardizovane verzije tog jezika. Savet je takođe proglasio da će se, dok traje taj proces, srpski koristiti kao zvanični jezik. Savet je takođe inicirao uvođenje predmeta „Vlaški jezik sa osnovama kulture” u škole.

Ekspertska misija EU je 2012. zaključila da bi vlaška manjina trebalo slobodno i sama za sebe da odluči koji jezik želi da koristi, bez mešanja vlasti. Njen izveštaj je istakao da su „u oblastima naseljenim Vlasima u Istočnoj Srbiji norme o službenoj upotrebi jezika manjina uglavnom neispunjene”, ali i da je to bilo pre svega zbog nepostojanja standardizovane verzije vlašskog jezika i malog interesa za višejezičnost kod većine na tom području.³⁵ Na kraju je vlaški savet došao do stava da je proces standardizacije vlašskog jezika kočio ostvarivanje manjinskih prava. To je takođe jedan od razloga zašto se on ne koristi u službenoj upotrebi u tim opštinama. Sveukupno, u svetlu tog izveštaja i izveštaja Evropske komisije, čini se da rumunska pozicija nije u potpunosti uzeta kao pozicija EU.³⁶ Ostaje primarno da vlaška manjina treba da razjasni svoju poziciju o jeziku koji želi da usvoji, što je preduslov daljem ostvarivanju manjinskih prava poput onih vezanih za obrazovanje, medije i službenu upotrebu jezika, što je takođe preporuka citiranog izveštaja EU. U izveštaju je navedeno i da su „pokušaji i predlozi standardizacije jezika u toku, ali ne izgleda da imaju realnu šansu da uspeju dokle god su zatvoreni u identitetskoj dilemi. U takvoj situaciji, čini se da je srpskim vlastima teško da zauzmu stav o tom pitanju (uključujući i podršku naporima za standardizaciju jezika), iako će u dugoročnoj perspektivi to ugroziti samo postojanje tog jezika”.³⁷ To implicira da je teško smatrati državu Srbiju odgovornom za tu situaciju, dok su odluke nacionalnog saveta Vlaha glavni faktor koji podriva postojanje te zajednice.

Knut Volebek, visoki komesar OEBS-a za pitanja nacionalnih manjina je 2012. posredovao između Srbije i Rumunije po pitanju implementacije zajedničkog protokola, posebno oko pitanja obrazovanja na rumunskom jeziku za one zainteresovane i oko prenosa TV programa na rumunskom jeziku. Pre ovoga su postojali radio-programi na vlaškom jeziku, ali ne kao posebna produkcija nego kao prevod programa srpskih vesti. Od 2012. TV Bor je počela sa reemitovanjem programa na

³³ Izjava Bogdana Aureskua, ministra spoljnih poslova Rumunije, na Forumu Rumuna u Srbiji 20. oktobra 2014.

³⁴ *Srpsko-rumunski odnosi i status vlaške nacionalne manjine u Srbiji – studija praktične politike*, ISAC fond, Beograd, 2015, str. 23.

³⁵ Rainer Hofmann, Dalibor Jilek, Francesco Palermo, „Expert Report on the situation of minority rights in the Republic of Serbia,” 14 September 2012. 21-2,
http://www.hnv.org.rs/docs/pristupanje_srbije_eu/final_report_14_sept_2012.pdf

³⁶ Isto.

³⁷ Isto.

rumunskom jeziku koji je realizovala Radio-televizija Vojvodine. No, kako je ranije rečeno, privatizacija medija ostaje bitan izazov za ovu temu.

Kao drugi rezultat dogovora, od školske 2012/2013. predmet „Rumunski jezik sa elementima nacionalne kulture“ uveden je u škole u Istočnoj Srbiji, paralelno sa predmetom „Vlaški govor sa elementima nacionalne kulture“ od 2014/2015. Prema podacima studije ISAC Fonda, u školskoj 2014/2015. znatno više učenika se opredelilo da uči na rumunskom (309) nego na vlaškom (84) jeziku u Požarevcu i Zaječaru, što ukazuje na veće interesovanje u manjinskoj zajednici za rumunski nego vlaški jezik.³⁸

Jasno je da rumunski jezik ne može biti nametnut vlaškoj manjini protiv volje nacionalnog saveta, samo da bi se zadovoljila Rumunija. Ipak, ako pogledamo dublje u političku dinamiku iza nacionalnih saveta, rumunske brige postaju nešto razumljivije. Nacionalni savet Rumuna je osnovan pre saveta Vlaha, 2002, imao je predstavnike i iz Istočne Srbije koji su se izjašnjavali kao Rumuni, i taj savet je otvorio svoje kancelarije u Istočnoj Srbiji. No, posle stvaranja nacionalnog saveta Vlaha 2006, većina Vlaha iz Istočne Srbije je glasala za vlaški nacionalni savet, koji je tada podržavao usvajanje rumunskog kao jezika nacionalne manjine. Kako je već rečeno, 2010. je osnovan novi savet Vlaha koji je odbacio upotrebu rumunskog i optirao za nestandardizovani vlaški jezik, a to je stav i novog saveta izabranog 2014. Pored prijavljenih neregularnosti tokom izbora 2010, gde je određen broj građana uvršten u birački spisak bez svog znanja, osnovni problem je način na koji se saveti nacionalnih manjina biraju: svaki građanin Srbije se može registrovati za glasanje za te savete. Stoga postoji način da velike stranke u praksi preuzimaju upravu u manjinskim savetima. Ako znamo da je od registrovanih 28.081 građana na izborima za vlaški savet glasalo 13.091, nije teško zamisliti kako dobro organizovane političke strukture mogu da mobilišu dovoljan broj ljudi da učestvuje u tim izborima i da dobiju jaku podršku. Takve sumnje potkrepljuje i činjenica da je većina pripadnika stranaka zapravo pripadala velikim partijama poput SPS, SNS i URS. Slično je bilo i na izborima 2014, kada su članovi ovih velikih stranaka formirali vlast unutar vlaškog nacionalnog saveta.³⁹ Lokalne vlaške organizacije, kao Savez Vlaha Srbije koji je vodio savet 2006. i promovisao usvajanje rumunskog jezika kao zvaničnog, očigledno na raspolaganju imaju manje resursa i političke infrastrukture. Neke partije su zloupotrebljavale sistem manjinskih prava kako bi se registrovale kao manjinska (ovde vlaška) partija, što im je omogućavalo da se registruju sa 1.000 umesto sa 10.000 potpisa građana, što je zahtev za upis obične političke partije.

Rumunija takođe traži da rumunska manjina ima svog poslanika u Narodnoj skupštini, ali to nije izgledno. Vlasi i Rumuni praktično ne mogu da skupe dovoljno glasova da pređu tzv. prirodan prag kao minimalni broj glasova za dobijanje skupštinskog mandata na republičkim parlamentarnim izborima. Ako bi svaka nacionalna manjina imala garantovani mandat, to bi u parlamentu dovelo do ozbiljne neravnoteže zastupljenosti građana, kad bi svaka od 21 manjine imala mesto u skupštini od 250 poslanika koji se biraju po klasičnom proporcionalnom sistemu.

Što se tiče prava na upotrebu rumunskog jezika u crkvenoj službi, stvar je mnogo jasnija u smislu legitimiteta rumunskih zahteva. EU je dugo kritikovala Srbiju kroz izveštaje Evropske komisije zbog postojećih ograničenja u procesu registracije crkava i verskih zajednica, čime se narušavala sloboda veroispovesti, te zbog nepostojanja crkvene službe na jeziku pojedinih nacionalnih manjina.

³⁸ Obrazovanje na jeziku manjine zavisi od direktno izražene volje učenika i roditelje, ali i od toga da li je školski odbor spreman da to ponudi. Pogledati *Srpsko-rumunski odnosi i status vlaške nacionalne manjine u Srbiji – studija praktične politike*, ISAC fond, Beograd, 2015, str. 51–54, 83.

³⁹ Isto, str. 51-54, 71-76.

Zakon o crkvama i verskim zajednicama navodi pet tradicionalnih crkava u Srbiji, među kojima je i Srpska pravoslavna crkva kao jedina pravoslavna crkva. Neka nova crkva, čije se ime na bilo koji način preklapa sa nekom od tradicionalnih i već navedenih crkava, ne može biti registrovana bez odobrenja te tradicionalne crkve. Tako SPC praktično ima pravo veta na registraciju i rad bilo koje druge pravoslavne crkve u Srbiji, i ona u praksi odbija da da dozvolu Rumunskoj pravoslavnoj crkvi da funkcioniše izvan Vojvodine.⁴⁰ Takve blokade ne pogađaju samo rumunsku već i Makedonsku i Crnogorsku pravoslavnu crkvu. Međunarodne i evropske norme obavezuju Srbiju da izmeni taj zakon, koji je u suprotnosti sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima. Kako su domaći pravni koraci iscrpljeni kroz pokušaj nekoliko nevladinih organizacija da provere ustavnost ovog zakona, sledeći korak je da se tema prenese u Evropski sud za ljudska prava. Ako bi SPC sama uvela službu na rumunskom jeziku, to bi rešilo deo problema i smanjilo tenzije.⁴¹ Ipak, računati na takav stav SPC izgleda pomalo naivno, ako se uzme u obzir stav patrijarha Pavla da su Vlasi-Rumuni u stvari Srbi i da su samo zbog delovanja nekih zlonamernih ljudi oni sebe proglasili Vlaho-Rumunima.⁴²

Političke preporuke

1. Srbija bi trebalo da razvija saradnju sa Rumunijom i na političkom i na praktičnom nivou. Uprkos srdačnih bilateralnih odnosa i istorijske „dobre hemije” između dva naroda, kontakti na visokom nivou nisu bili česti u poslednje vreme, naročito ako se poredе odnosi Srbije sa Mađarskom. Nešto redovniji dijalog na nivou predsednika vlade i ministra spoljnih poslova bi pomogao da se koriguju određene kontroverze oko osetljivih pitanja, poput pitanja vlaške manjine u Srbiji.
2. Pored toga, postoji značajan prostor za jačanje ekonomskih i infrastrukturnih veza između dve zemlje, za podsticanje veće trgovinske razmene i investicija. Krajovska grupa pruža koristan okvir za jačanje bilateralnih kontakata, a mogla bi poslužiti i kao forum za snažniju političku koordinaciju o konkretnim pitanjima.
3. Čak i ako se Srbija ne slaže sa rumunskim stavom o vlaškoj manjini (jer bi Vlasi morali imati pravo da se sami izjašnjavaju o svom identitetu i Rumunija ne bi smela da im nameće svoj kulturni identitet), ona mora izaći u susret nekim rumunskim zahtevima jer u suprotnom postoji opasnost od blokade procesa integracija u EU.
4. Jedan način za to je otvaranje dijaloga o ulozi i statusu saveta nacionalnih manjina. Postoje određeni razlozi da se veruje da su neki saveti manjina bili zloupotrebljeni od strane velikih partija, što je kao rezultat imalo to da oni nisu adekvatno zastupali interese te manjine. Ovaj problem se čini relevantnim za Vlahe u Timočkoj Krajini i trebalo bi da bude prepoznat kao legitimni problem za Rumuniju. Trebalo bi istražiti kako bi se nefunkcionalnost sistema manjinskih saveta mogla sistemski rešiti. Posebno bi trebalo sprečiti zloupotrebu registracije građana za glasanje za manjinske savete, preko čega velike partije mogu da uzurpiraju te izbore. Zloupotreba registracije manjinskih partija bi takođe trebalo da bude sprečena.

⁴⁰ Rumunska pravoslavna crkva može da vrši službu u Banatu, po ranijem dogovoru sa Srpskom pravoslavnom crkvom.

⁴¹ Isto, str. 59–67.

⁴² Isto, str. 64.

5. Obrazovanje na rumunskom bi trebalo da bude obezbeđeno tamo gde postoji izraženi zahtev lokalnog stanovništva. Lokalne vlasti sa izraženom vlaškom manjinom treba da omoguće zainteresovanima da uče na rumunskom jeziku. Takve potrebe lokalnog stanovništva bi trebalo da budu istražene anketiranjem u osnovnim i srednjim školama. Ako bi Srbija uspela da donekle proširi stepen obrazovanja Rumuna u Timočkoj Krajini, to bi samo po sebi predupredilo veliki deo rumunskih primedbi. Standardizacija vlaškog jezika kao preduslov obrazovanja na vlaškom nije održiva alternativa obrazovanju na rumunskom jeziku, ne samo zato što to Rumunija ne bi prihvatila već zato što je standardizacija sama po sebi dug proces koji bi mogao trajati godinama, i tako slabiti šanse Vlaha da održavaju svoju kulturu.

6. Srbija treba da omogući da TV i radio-programi nastave da se emituju i na rumunskom jeziku, uzimajući u obzir uticaj procesa privatizacije na TV Bor i na mogućnosti lokalnih stanica da emituju program na rumunskom.

7. Tamo gde je broj Vlaha dovoljno veliki trebalo bi omogućiti upotrebu jezika manjine u praksi, uključujući tu i mogućnost korišćenja u komunikaciji sa lokalnim vlastima, u pravosuđu, upotrebu u zvaničnim dokumentima, upotrebu saobraćajnih znakova sa natpisima na jeziku manjina itd.⁴³

8. Srbija bi takođe mogla da traži mišljenje Evropske komisije o pitanju Vlaha. Evropska komisija (i u širem smislu EU) nisu podržale jači nastup Rumunije po vlaškom pitanju (za razliku od pitanja verskih prava, gde Komisija redovno izražava podršku rumunskom stavu). Nove članice EU poput Rumunije i Hrvatske mogu biti pritisnute od strane starih članica ako bi pokušale da iz svojih bilateralnih razloga stave veto na proces pregovora nekog kandidata. Rumunija je u delikatnoj poziciji prema EU zbog svog jako dugog procesa pregovora oko članstva u šengenskoj zoni, za šta joj je potrebna podrška drugih članica.

9. Kako bi ispunila obaveze iz Poglavlja 23 u pregovorima sa EU, Srbija bi trebalo da radi na ispunjenju kriterijuma kojima garantuje slobodu mišljenja, savesti i veroispovedanja, kako je navedeno u Ustavu.

⁴³ Isto, str. 12–13.